

PRIKAZI

Sarah L. Keegan, INHUMATION RITES IN LATE ROMAN BRITAIN
The Treatment of the Engendered Body, BAR British Series 333, 2002.

Knjiga A4 formata broji 137 strana, 70 tablica, 31 sliku i 9 dodataka nakon bibliografije. Autorica kroz 8 poglavlja istražuje pojavnost roda u povijesnom i arheološkom kontekstu kasnorimske Britanije usredotočujući se na pogrebne rituale. Dok se rod ne može izravno promatrati kao materijalnost (tvarnost) mogu se istraživati i pratiti njegovi prikazi. Poimanje i svrstavanje roda je promjenljivo. Kroz društveno djelovanje prepoznaju se određeni procesi kojima se društveno uvjetovani spol nametao osobi, tako preoblikovao i zatim prikazivao na drukčiji način. Takva se nadogradnja odigravala kroz ljudsko djelovanje, tj. kroz djelovanje osobe tijekom njenog života, zatim kroz način na koji se s tijelom postupalo u trenutku smrti i prilikom progreba, te konačno kao arheološki nalaz. Ova studija istražuje načine i predodžbe putem kojih se kroz brojne krinke prikazuje rod.

Društvene veze, uključujući razne uloge roda i njihove međusobne odnose, kulturno i povijesno su posebne predmetnice društvenih odnosa. Elementi roda tako se mogu iskazati kroz pogrebni ritual. Pogreb uključuje aktivnu kontrolu i stvaranje identiteta, a ono što danas ostaje vidljivo je strateški stvoren prikaz utjecaja pogrebnog rituala razvijenog iz postojećih društvenih pravila (odnosa). S obzirom na očigledan naglasak na rod unutar rimskog društva, ova se studija oslanja na spol kostura koji je tako poslužio kao točka vodilja u istraživanju do kojeg je obima u južnoj Britaniji briga za prikazivanje roda iskazana kroz pogrebni običaj. Koristeći podatke prikupljene s četiri kasna rimsko-britanska groblja autorica procjenjuje statističku varijabilnost kroz obradu pokojnika određenog spola, koji ovdje služi kao sredstvo pri određivanju da li je pri pogrebu bio poštovan društveno uvjetovani identitet tijela i u tom smislu naglašen, ili je pak bio zaboravljen i preslojen drugim oblicima identiteta. Nadalje, autorica istražuje kako urođene veze ili odnosi mogu biti prerađeni ili prikazani u vrijeme smrti, te uzima u obzir strategije uključene u spomenute načine preoblikovanja. Tako je došla do spoznaje da se razlikovanje prema spolu u pogrebnom ritualu uglavnom ne može primijetiti. Jedino je na groblju Lankhills u Winchesteru spol značajno utjecao na materijalni odnos prema pokojnima.

POGLAVLJE 1.

UVOD

1.1. Kratki pregled teorije i cilj

Oslanjajući se na pogrebne rituale autorica istražuje pojavnost roda, osobito pojavnost/prikazivanje ženâ kao kategorije roda unutar arheološkog i povijesnog konteksta kasnorimske Britanije. Rod nije 'stvar' niti kategorija koja se može istražiti iskopavanjem,

nema oblik, ali je dinamičan i promjenjiv unutar određenih pravila povijesnih odnosa i procesa. Isto tako, rod se ne može proučavati izravno već se mogu pratiti i istraživati njegovi prikazi. Dakle, ovaj rad razmatra načine na koje se zajednica odnosila prema biološkom tijelu na njegovu putu kroz život, sve do izvještaja arheološkog istraživanja. Na tom se putu prepoznaju različiti procesi kroz koje je rod pretpostavljen tijelu, zatim preoblikovan i ponovno prikazan kroz ljudsko djelovanje. Spomenuta 3 različita procesa su sljedeća:

1. Pojavnost roda gradila se na temelju načina na koji je pojedini narod djelovao i živio. Rod je stvoren kroz društveno djelovanje gdje se pojavljivao kao dio izričaja osobnog identiteta unutar materijalnih i ideoloških okvira kasnorimskog svijeta.
2. Kada osoba umre ona više ne može djelatno sudjelovati u stvaranju, preoblikovanju i prikazivanju svojeg identiteta. Društveno oblikovani identitet stoga je preoblikovan u smislu kako se postupalo s tijelom u vrijeme pogrebnog rituala. Tada se prethodno oblikovani rod ili posebno naglašava ili se pak zaboravlja i u pogrebnom obredu preslojava.
3. Rod se isto tako ponovno uspostavlja djelovanjem arheologa koji određuju spol i analiziraju ga kroz prizmu suvremenog svjetonazora.

Kao arheolozi sposobni smo prepoznati djelovanje same osobe, poseban odnos kod pogreba i konačno tijelo samo kao arheološki nalaz (kao tri različite faze). Međutim, autorica smatra da problem nastaje pri razumijevanju svakog ovog procesa pojedinačno jer među njima postoji veza koju ne možemo točno odrediti. Stoga autorica ovom knjigom namjerava istražiti koliko daleko možemo pratiti tu vezu.

Autoričina rasprava temelji se na podacima koji se mogu iščitati iz pogrebnog rituala, budući da je uvijek riječ o osobi koja ne nosi samo svoj biloški spol, već nosi i sjećanja, osjećaje i djelovanje identiteta, koji su utjecali na ožalošćene. Koristeći podatke prikupljene s 4 kasna rimsko-britanska urbana groblja, njen je cilj ustanoviti arheološke ostatke niza djelovanja na tijelo u smislu različitih pogrebnih postupaka, te statistički ustanoviti da li odnos prema tijelu odgovara onome što mi danas arheološki vidimo kao spolni identitet. Rasprava o 'spolu' i rodu' podrazumijeva srodnost, ali i različitost onoga na što se ti izrazi odnose. Postavlja se pitanje kako sagledati rod kroz tijela kojima je određen spol, ako spol i rod nisu jedno te isto? Dakle, potrebno je osvrnuti se na biološke i društvene okolnosti koje uvjetuju spolni identitet. Prema tome nazivi spol i rod neće se koristiti kao da pokazuju jasnu analitičku različitost. Tijelo kojemu je određen spol, za života je imalo svoju svijest i na njega je utjecalo određeno ljudsko djelovanje koje je zatim stvorilo identitet roda i to kroz niz materijalnih i kulturnih uvjeta i parametara, a sastavni dio roda je i spol. Identitet roda pojavljuje se kroz način na koji je spolno određena osoba živjela kroz gore spomenute uvjete i parametre, a u vrijeme smrti ovo oblikovanje preuzimaju

drugi čimbenici kroz način na koji se pri pogrebu postupa s tijelom. Pogrebni proces stvara osobne veze između mrtvih i živih, a djelovanje na pokojnika očituje se kroz identitet i sjećanja živih. Autoricu, dakle, zanima na koji je način priprema pokojnika u pogrebnom ritualu naglašavala ili pak poništavala društveno uvjetovan rod. Razmatranje ukopanih (grobni) podataka iz ovog kuta vrlo je složena zadaća koja uključuje sveobuhvatne teorije društvene interpretacije pogrebnih ostataka, postupaka, strukture, spola i roda.

1.2. Oblikovanje rada

U ovom potpoglavlju autorica daje kratki pregled svih poglavlja i cilj njenog istraživanja, o čemu će biti riječi kasnije.

1.3. Pozadina istraživanja

1.3.1. Problemi i ograničenja rada

Kroz ova dva poglavlja autorica daje kratki pregled razvoja rimskih groblja od vremena kad skeletno pokopavanje postaje dominantnim nad spaljivanjem (kasno 2. stoljeće). Ovaj je 'trend' očito poniknuo u gradovima i širio se prema ruralnim područjima do kraja 3. st. (Esmond Cleary 1992). U 4. stoljeću pojavljuje se novi gradski fenomen kroz razvoj 'uređenih' grobalja, velikih pogrebnih područja izvan zidina grada uz ceste. Ova se groblja uglavnom prestaju koristiti 420., što se poklapa s krajem 'gradskog' života u Britaniji u ranom 5. stoljeću. Tako se kroz smještaj groblja i njegovu unutarnju organizaciju prikazuje i 'tip' groblja, te stoga iznenađuje mali broj studija na tu temu. Nedostatak interesa potaknut je naizgled jednostranim izgledom tih groblja, u smislu orijentacije groba I-Z, položenosti grobova u redove ili parcele, te povezivanje ovih osobina s kršćanstvom. Autorica smatra da se nedostatak grobnih priloga ne može povezati s kršćanstvom. Prije će biti da su kršćani preuzeli prevladavajući ritus ukapanja. Nakon Thomasa (1981) i Philpotta (1991) pretpostavlja da je pojavljivanje takvih groblja vezano uz gradske uredbе što je opet vezano uz štednju prostora (groblja su smještena izvan grada). Pretpostavka je kronološki povezana s reorganizacijom provincija za Dioklecijana i Konstantina I i jačanje administracije i birokracije lokalnih vlasti. Knjiga S. L. Keegan polazi sa stajališta da pogrebi imaju stratešku osobinu. Grobni sadržaj i njegove osobine rezultat su svjesnog djelovanja. Odluke vezane uz postupak s tijelom, stavljanje priloga i smještaja groba imaju svoju svrhu i njihovo arheološko tumačenje rezultat je isto tako svjesnog djelovanja. Autorica ovdje pretpostavlja, kao što je već prije rečeno, da se djelovanje, tj. utjecaj, može pojaviti na raznim stupnjevima pogrebnog rituala, te da su moguće korištene različite strategije kroz te rituale bilo da su ih upotrijebili članovi obitelji ili ožalošćeni, i/ili birokratski čimbenici kao sredstvo društvenih odnosa. U arheološkoj literaturi takve razlike nisu razjašnjene. Stoga je cilj ove knjige utvrditi da li je rod vidljiv u okviru rimsko-

britanskih groblja, koje su razine djelovanja na rod, te da li se mogu razlikovati načini očitovanja roda.

1.4. Odabrana groblja

Autorica je odabrala 4 kasna rimsko-britanska groblja:

1. Lankhills u Winchesteru,
2. Butt Road u Colchesteru (*Maxima Caesariensis*),
3. Poundbury u Dorchesteru i
4. Bath Gate u Cirencesteru (*Britania Prima*).

Groblja su odabrana uglavnom zbog međusobne istovremenosti postojanja (kasno 3. i 4. st.), dobro očuvanog kosturnog materijala, 'uređenosti', te povezanosti s kasnorimskim gradskim središtima.

POGLAVLJE 2.

POGREBNI OSTACI KAO DRUŠTVENI POKAZATELJI

U ovom poglavlju autorica se kritički osvrnula na relevantne pretpostavke i probleme procesualne/sistemske teorije i metodologije koja na pogrebne ostatke gleda kao na izravan prikaz društvenih odnosa. Objašnjava zašto smatra ovaj pristup nedovoljno dobrim osobito u pogledu istraživanja roda. Autorica ne prihvaća da su pogrebni običaji izravna preslika društvenog ustroja. Prema tim shvaćanjima, ljudi su slijedili društvene 'uloge' predodređene sustavom, uloge roda su pak predodređene biološki, a pogreb je u takvom okviru samo dio postupnog razvoja, prije nego poseban trenutak društvenog djelovanja. Dakle, tako se ignoriraju posebnosti određenog kulturnog okvira. Ne postoji zamisao djelatnog stvaranja identiteta, bilo od strane preminulog za trajanja njegovog života, ili za vrijeme pogreba pri postupanju s pokojnikom, a rod se nikad nije pokušao sagledati onakvim kakav on jest. tj. nestalan i promjenjiv pod utjecajem različitih okolnosti. Takav je pristup depersonalizirao osobe u korist općih pravila društvenog sustava, a korištenje pogrebnih ostataka kao prikaza društvenih oblika onemogućio je sagledavanje materijala u bilo kojem strateškom kontekstu. Isto se tako zanemaruju i osobe koje su pokojnika pripremile za pogreb. Stoga, autorica zaključuje da je, ovdje u kratkim crtama opisano, djelovanje procesualnih arheologa usmjerilo, ograničilo i prikrilo pojavnost roda kroz analizu materijalnih ostataka.

2.1. Procesualna teorija u arheologiji groblja

Ovdje autorica daje prikaz razvoja procesualne arheologije, navodeći kako je takva arheologija bila prekretnica u arheološkoj teoriji i istraživanju, te navodi njene dobre strane

(npr. ideja E. R. Leacha iz 1973, da je motivacija za prošlo ljudsko djelovanje dostupna kroz arheološko istraživanje), ali i ono što ona smatra nedostacima. Navedena ključna ideja Leacha navodi arheologe da se ne usredotočuju na to što su društva radila da bi pokopala svoje mrtve, već i na to zašto je određeni pogrebni ritual odabran i koje je značenje imao u okviru društvenog ustroja. Međutim, danas je jasno da grobni ostaci mogu prikazivati većim dijelom utjecaj osoba koje su pripremale pogreb, a ne odraz općih i temeljnih zasada svakodnevnog života unutar društva. Dok 'procesualci' osobu gledaju kao potčinjenu sustavu, 'strukturalci' je vide kao potčinjenu kulturnim zakonitostima. Autorica smatra da obima teorijama nedostaje pogled na ljude/grupu kao čimbenike, te nas tako sprečavaju da sagledamo materijal u bilo kojem strateškom ili drukčijem okviru. Ljudi su djelatni čimbenici sustava. Pogrebni proces prije aktivno stvara, nego odražava međuodnose, a istraživanje grobnih rituala i procesa može samo pretpostaviti odraz sustava, ali mora uzeti u razmatranje i strateški smisao pogreba u pogledu stvaranja i preoblikovanja sustava.

2.2. Metodološke pretpostavke

Status osobe se određuje okomitim društvenim položajem (hijerarhijski društveni položaj) i vodoravnim društvenim položajem (razlikovanje po npr. spolu ili dobi unutar istog položaja). Isto se pretpostavlja i za položaj i bogatstvo grobova.

2.2.1. Ulaganje u pogreb

Pri određivanju statusnog položaja jedan od glavnih čimbenika još uvijek je prisustvo ili odsustvo, količina, tip, materijal i kvaliteta grobnih priloga. Pokojnici visokog statusa su prema tome trebali imati više priloga, koji bi tako naglašavali njegov/njezin status. Međutim, tome ne mora biti tako (Goody 1962; Pader 1982). Razlikovanje grobova prema bogatstvu priloga od 'siromašnih' do 'bogatih' pojednostavljuje složenost društvenih sustava, te podcjenjuje moguće podatke o materijalnoj kulturi i njenoj povezanosti s društvenim uređenjem i pogrebnim ritualnom. Nepriznavanje važne uloge simbolizma u pogrebnim ritualima dovelo je do pogrešne interpretacije prikazivanja spola. Kao što Pader (1982:59) primjećuje, različiti tipovi predmeta nisu se promatrali pojedinačno i po svojem mogućem značenju, već kvantitativno, u smislu da ih jedan spol ima više od drugog, a da se pritom nije radila razlika između predmeta samih. Različito postupanje prema spolovima u trenutku smrti ne izjednačava se istovremeno sa spolnom nejednakošću.

2.2.2. Prostorno uređenje

Procesualna arheologija očekuje da će prostorni raspored kulturnog materijala biti ukalupljen, te će se tako moći protumačiti različiti društveni položaji. Isto se tako pret-

postavlja da će se društveni raspored za života odraziti i na rasporedu groblja. Autorica se slaže da je prostorno uređenje groblja određeni društveni pokazatelj, međutim smatra da se treba usredotočiti na strategije pogrebnog djelovanja, radije nego na predodređene uloge i pretpostavljene odraze društvene stvarnosti.

2.2.3. Razvojna klasifikacija

Prilagodljiva djelatnost/učinkovitost čovjeka nije jedino sredstvo kulture, niti su ljudsko djelovanje i društvene promjene uvjetovane samo vanjskim poticajima. Autorica ponovno ističe da društvo ne čine uloge same, već je ono stvoreno njihovim različitim međuodnosima, a njihovo odražavanje stvara društveni sustav. Više o tome u 4. poglavlju.

2.3. Zašto je potrebno istraživati rod

Prema procesualnoj arheologiji rod je nešto što se ne može definirati, te je stoga i nevažan. Međutim, unatoč nedostatku teorije i metodologije, procesualna arheologija upućuje na spol i rod i istovremeno je puna predrasuda. Naprimjer androcentrizam koji podrazumijeva da su muškarci standard, dok su žene 'ono drugo', te su stoga i njihove djelatnosti potčinjene, budući da odskaču od pretpostavljene norme. Brojni su primjeri i u ključnoj literaturi procesualne arheologije (Binford i Binford, ur. 1968) koji nameću unaprijed stvorene krive predodžbe, naglašavajući muške djelatnosti a trivijalizirajući one ženske. Tako naprimjer, ako je u ženskom grobu pronađen batić za mljevenje, on se povezuje s pripremom hrane, dok isti predmet u muškom grobu ukazuje da se pokojnik za života bavio proizvodnjom batića ili se njime koristio kao čekićem. Izgleda da se povijest stvari i tumači preko sadašnjosti, što ne mora nužno biti točno. Prema rodu se postupalo vrlo aristotelski, tj. sve je A ili Ne-A, odnosno muško ili ne-muško (Nelson 1997:176). Dakle, muški rod je bio primarna kategorija. Procesualna arheologija je propustila zamijetiti sva tri procesa kroz koja se rod pojavljuje arheološki:

1. Pretpostavljajući predodređenost uloga sustavom i biologijom, ovakav pristup ne priznaje djelovanje samog čovjeka.
2. Shvaćajući pogrebne običaje dijelom sustava u kojima se odražavaju društveni život i običaji, ovakav pristup nije će strateški smisao pogreba, te preoblikovanje identiteta tijekom pogrebnog procesa.
3. Zauzimajući stav znanstvene nepristranosti, ovakav pristup ne priznaje načine na koje je arheološko djelovanje utjecalo na ponovno određivanje roda pokojnih.

Nikako ne možemo prihvatiti da u svakom pojedinom slučaju grobni ostaci ukazuju na društveni status i ulogu pokojnika, a više o tome naći će se u 4. poglavlju. Na pogrebne

ostatke, prema autorici, radije treba gledati kao na prikaz stvoren u posebnom trenutku/trenucima pogrebnog rituala.

POGLAVLJE 3.

PISANI IZVORI KAO DRUŠTVENI PRIKAZ: SLIKA ŽENE

U ovom je poglavlju prikazano koliko je važno prepoznati strateški kontekst. Tekstovi, bilo literarni, epigrafički ili pravni, mogu se sagledati s nekoliko strana. Međutim, njih su pisali uglavnom muškarci, te se stoga mora uzeti u obzir i njihova strateška zauzetost tj. društvena opredjeljenost u pokušaju da kontroliraju sustav. Ovdje se autorica potrudila sagledati djelovanje i život žene koji bi se moguće razlikovao od onog prikaza koji vidimo u tekstovima izvora. Izvori su isto tako procjenjeni u smislu istraživanja života rimsko-britanskih žena. Drugi dio poglavlja bavi se istaknutim temama prisutnim u tekstualnim prikazima ženâ u kojima je vidljivo (ne)podudaranje stvarnih djelatnosti žene.

3.1. Procjena izvora

Proučavanje pisanih izvora, osobito klasičnih tekstova, epigrafije i pravnih tekstova, može rasvijetliti određene životne vidove, a možda i spolnu diskriminaciju u društvenoj i pravnoj ideologiji. Međutim, osobito u slučaju britanskih provincija, neki su tekstovi neprimjenjivi. Opisi žene kreću se od 'upraviteljice muža' do njegove imovine. Jasno je da o ženama ne može postojati samo jedna priča.

3.1.1. Klasična literatura

Najočitiji nedostatak klasične literature u smislu propitivanja roda je taj da su pisci uglavnom muškarci. Rimsko je društvo bilo patrijarhalno i shodno tome žene su imale ograničena prava. Možda je najbolji primjer Alije Potestas (*Allia Potestas*, CIL VI 37965) iz Rima: *Govorila je kratko i stoga joj nikad nije prigovoreno*. O životu žena nije se puno pisalo, a ono što jest pisano je kroz prizmu muškarca. Zbog toga ne znamo gotovo ništa o djelatnostima ili razmišljanjima žena. Npr. Juvenalove Satire prikazuju unekoliko vulgarnu ženu i stoga mogu zavarati čitatelje. Klasna pristranost je isto tako prisutna budući da je većina pisaca pripadala obrazovanoj rimskoj eliti, a žene koje spominju uglavnom su iz istoga kruga. Iako su 'obične' žene brojnije, one se rijetko spominju, tako da se opet dobija iskrivljena slika o sveukupnoj populaciji žena. Isto je tako problematičan i naziv 'niža klasa', budući da ju tvori ogromni skup ljudi koji u različitim provincijama žive različitim životima. Klasne podjele nisu jednake diljem Carstva. Klasična literatura žene opisuje kao fizički, intelektualno i emocionalno slabije od muškaraca, te drži da im nedostaje samokontrola i da su im stoga za vodstvo potrebni muškarci. Vrlo je malo izvora koji se

odnose samo na Britaniju. Položaj žena u provincijama, odnosno u Britaniji, zasigurno se razlikovao. Isto je tako važno i od kada izvor datira, budući da se opći stav prema ženama mogao promijeniti od Republike i ranog Carstva do 3.-4. stoljeća.

3.1.2. Epigrafija

Epigrafički izvori predstavljaju većinu podataka o pojedinim osobama rimske Britanije, ali u usporedbi s drugim provincijama podataka je malo. Za sada, prema Allason-Jones (1989:9) samo 10% od sveukupnog broja odnosi se na žene, a nijedan spomenik nije iz 4. st.

3.1.3. Pravni spis

Pravni zakonici utjecali su na razne vidove života žena i stoga bi nam mogli omogućiti uvid u službeni stav prema ženama, njihovim djelatnostima, te onome što se pravno, društveno i moralno očekivalo od žena, nadalje, kako su bile pravno zaštićene ili ograničene, te da li se njihov položaj razlikovao od položaja muškaraca. Međutim, problem je u tome što je u Rimu mnogo toga bilo određeno društvenim običajima, a ne zakonima, i opet su muškarci ti koji određuju što žene trebaju napraviti ili što se treba napraviti za žene. Danas ne znamo ništa o tome kakav je bio stav žena prema zakonima ili običajima. Kako je Gardner (1986:3) primijetila, rimski zakoni i samo društvo umnogome su se promijenili do 3. stoljeća, te se tako mogao promijeniti i položaj žena. Isto tako prema Allason-Jones (1989:9, 15) rimski zakoni nisu bili nametnuti sami po sebi kroz čitavo Carstvo. Svaka je provincija imala svoje zakone, a rimski zakoni su domorodačke običaje preslojavali na takav način da su u nekim provincijama naposljetku bili prilagođavani tamošnjim okolnostima. U 4. stoljeću Britanija je imala 5 namjesnika koji nisu morali slijediti iste zakone. Isto tako rimskih zakona su se čvršće pridržavali u kolonijama i municipijima gdje su većinsko stanovništvo činili rimski građani, nego u gradskim središtima postojećeg plemenskog područja (*civitas*) (Allason-Jones 1989: 76). U kasnijem rimskom periodu razlike između Rimljana i domorodačkog stanovništva sigurno su bile manje, te je nejasno koliko je takva situacija utjecala na pravni sustav.

3.2. Istraživanje položaja rimsko-britanske žene

Istraživanje načina života rimsko-britanske žene popraćeno je velikim nedostatkom pisanih izvora. Stoga se ovdje autorica pretežno bavi istaknutim i uobičajenim temama, tj. brakom i majčinstvom, te javnim ulogama. Ako se stvarni život žena razlikuje od onog prikazanog u pisanim izvorima, tada nema razloga da pretpostavimo da su prikazi žena u pogrebnom okviru išta istinitiji.

3.2.1. Savršena žena

Klasična literatura neprestano predstavlja idealiziranu sliku kvaliteta kakve bi rimska matrona trebala imati: *pietas, fides, pudicitia, obsequium*, zatim marljivost, skromnost, pristojnost (doličnost), strpljenje, čast, požrtvornost, stoicizam, plodnost, zauzetost u domaćinstvu, a osobito znanje tkanja i pređenja kao tradicionalno ženskih dužnosti. (Balsdon 1962; Clark 1993.). Unatoč iznenađujuće zahtjevnom popisu željenih osobina, žene se u literaturi i epigrafiji hvale zbog toga što su slijedile tradicionalni način ponašanja (CIL VI 10230/ILS 8394; Pliny, Letters 5.16.1-7, 4.19.2-4; Valerius Maximus, Memorable Deeds and Sayings 6.7.1-3; Dixon 1988:44). Pitanje je koliko je slika idealne matrone utjecala na rimsko-britanske žene, s obzirom da ne znamo kakav je mogao biti ideal u provinciji, kakav je bio stav rimsko-britanskih žena prema njemu, te koliko je on ostao nepromijenjen do kasnog 3. i 4. stoljeća.

3.2.2. Brak i majčinstvo

Klasični pisci uporno naglašavaju brak i majčinstvo kao dvije uloge predodređene ženama. Provlači se ideja da *ako je žena umrla prije braka, njen je život bio uzaludan* (Gardner i Wiedemann 1991:109). Upitno je da li je žena u Rimu mogla izabrati da se ne udaje. Rimske su djevojke izgleda bile prisiljene udati se vrlo rano, dok se u Britaniji pokazuje da su se žene udavale u svojim srednjim dvadesetim godinama. Međutim, nije jasno jesu li one imale većeg utjecaja na izbor bračnog partnera. Kršćanstvo je moglo omogućiti ženama samostalniji život u smislu da se nisu trebale udavati, već su se mogle zaređiti. Međutim, postoje dokazi prema kojima su neke žene natjerane u celibat, jednako kao što bi bile natjerane u brak (*Patrologia Graeca*, 32.419; Clark 1993: 54, 140). Majčinstvo je isto tako jedna od očekivanih uloga žene. U Justinijanovom se kodeksu (6.40.2) za godinu 351. navodi da je priroda stvorila ženu upravo za tu svrhu, pa je majčinstvo ujedno i najveća želja žene. Unatoč tome, nisu se sve žene pokorile tradicionalnoj ulozi majke. Medicinski, pravni i literarni izvori navode postojanje pobačaja, kontracepcije i slučajeve izlaganja novorođenčadi (Soranus, *Gynaecology*, 1.60-61; Pliny, *Natural History* 7.40.3; 29.85; Hopkins 1966.) Međutim, u Britaniji je takve slučajeve teško otkriti. Allason-Jones (1989:38) zamjećuje da je, u usporedbi sa srednjovjekovnim razdobljem, otkriven vrlo mali broj dojenačkih kostura (uvjeti života su gotovo jednaki, pa se u tom smislu ta dva razdoblja mogu uspoređivati), te je stoga moguće da se u Britaniji upotrebljavala neka vrsta kontracepcije. Iako je upitna djelotvornost i sigurnost kontracepcije i pobačaja, bitno je da su oni postojali, budući da to pokazuje želju žena da izađu iz namjenjenih uloga.

3.2.3. Javna uloga

Prema svemu se može zaključiti da su žene trebale pratiti put matrone, biti poslušne i živjeti kućanskim životom, usredotočene na svojeg muža i obitelj. Budući da je žena slabiji spol u svakom pogledu, tako je i njeno prisustvo u političkom životu gotovo nevažno. Ono što autoricu zanima je koliko su djelatnosti žene kao matrone vidljive u Britaniji. Do 4. stoljeća obavezno tutorstvo (vodstvo) žena zastarijeva, ali nije poznato da li su žene same mogle biti tutori do 390. (Teodozijev zakonik, 3.17.4; Gardner 1986). Rijetke su se žene same usudile pravno braniti ili sudjelovati u razgovorima o vojnim poslovima ili politici. One koje su to učinile, kod klasičnih su pisaca redovito opisivane kao lišene ikakve ženstvene osobine (Valerius Maximus, Memorable Deeds and Sayings, 8.3; Juvenal, Satires 6.398 ff). Unatoč uvriježenom shvaćanju da se žene ne smiju baviti poslovima izvan kuće, takvih je slučajeva ipak bilo. U 3. stoljeću *Paulus* (Digest 5.1.12.2) navodi da je ženama zabranjeno obnašati javne dužnosti, ali suvremeni natpisi iz Grčke i Male Azije govore upravo suprotno (Marshall, 1975:125; Fantham et al. 1994.). Poznato je da su žene u Italiji i Galiji bile vlasnice radionica (CIL II, 5748; Fantham et al. 1994:322-324), ali takvih podataka iz Britanije nema. U Italiji, pak, žene nisu smjele sudjelovati ni u kojem dijelu vojnih djelatnosti (Marshall 1975; Hallett, 1977; Clark 1989.). U suprotnosti s time, Tacit (Agricola 16) navodi da se kod Britona nije radila spolna razlika pri imenovanju zapovjednika, a u vrijeme rimskog osvajanja poznate su barem 3 žene zapovjednice (Allason-Jones 1989:19). U Britaniji su, isto tako, žene smjele biti i vođe plemena. Prema tome, rimski i domorodački stavovi prema ženama bili su dosta različiti i zbog toga je teško sagledati položaj rimsko-britanskih žena.

POGLAVLJE 4.

DJELOVANJE, USTROJ, SPOL I ROD: ISTRAŽIVANJE ODNOSA GROBALJA

Ovo je poglavlje usredotočeno na razjašnjavanje dvaju oblika uobičajenog prikazivanja ljudi. Prvo, samoprikazivanje, uključujući i rod, i drugo, prikaz/stvaranje identiteta, uključujući i društveno uvjetovani identitet roda unutar pogrebnih običaja, a vezano uz osobe koje su priređivale pogreb. Svaki od ovih prikaza predstavlja stupnjeve u postupanju s biološkim tijelom, stvaranje i preoblikovanje identiteta u odnosu na tijelo, za vrijeme života do smrti i do ukopa. Unutar ovog okvira naglašavaju se tri točke:

1. da su društvo i njegovi čimbenici stvoreni kroz međudjelovanje;
2. da su rodovi 'stvarani';
3. da pogrebi stvaraju osobit prikaz osobe.

Autorica smatra da je kao strateški običaj pogreb mogao poslužiti kao dio tekućih društvenih odnosa unutar bilo kojeg društva. Pogrebni je ritual mogao istaknuti samo

određene karakteristike pokojnika. Pogrebni ostaci ne odnose se samo i izravno na osobu u grobu, već i na prikaz te osobe koji je stvoren kroz pogrebni ritual. Taj prikaz može biti stvaran, ali može biti i odmaknut od onoga kakava je osoba za života bila. Stoga autorica ovdje želi razdvojiti stvarnu osobu od utjecaja koji je na nju izvršen kroz pogrebni ritual. Pitanje je koliko je žena bila sposobna stvoriti vlastiti identitet u odnosu na muškarca.

4.1. 'Pravila' i 'običaji': dvojnost ustroja

Djelovanje čimbenika, bilo jasno ili neizravno vidljivo, posredovano je njihovim tumačenjem strukturalnih odnosa, osobitih u kontekstu vremena i prostora (Hodder 1985:2). Društveni je ustroj tako stalno podložan promjeni kroz ljudsko djelovanje.

4.2. Rod kao društveni ustroj

Društveni je ustroj stalno podložan promjeni, a rod je društveno oblikovani identitet, povezan sa spolom, ali ne i određen njime. Rod nastaje na povijesno i kulturno osobite načine (Rapp 1979). Upravo zato rod ne može biti tvorevina utvrđenih kategorija. Rod je povezan sa stvaranjem društvenog života (Wylie 1991a). Prema Arnoldu et al. (1988:4), žene i muškarci žive zajedno u svijetu koji su sami stvorili. Način na koji se odnose jedni prema drugima u osobitim povijesnim okvirima čini rod. Dakle, rod je 'stvoren', osoba ga kroz djela sama nameće svojem tijelu.

4.3. Materijalni uvjeti i simbolizam

Društveni uvjeti duboko su utjecali na arheološko shvaćanje i uređenje roda i pogrebne djelatnosti. Materijalni uvjeti postojanja aktivno su stvarali društveni identitet, a unutar i kroz povijesno osobite materijalne uvjete staraju se kategorije roda. Pogreb je stoga poseban kulturni okvir u kojem se iskazuju društveni odnosi, te on prema tome ne predstavlja izravni odraz društvenog ustroja, već ga sam oblikuje.

4.4. Pogreb kao strategija

Zamisao da su pogrebni običaji *stvoreni kroz simbolično značajne strategije* (Hodder 1982a:10) negira pretpostavku da su oni odraz društvenih odnosa i međudnosa rodova. Međutim, priznavanjem strateškog vida pogreba *pogrebi mogu odražavati stvarni položaj pokojnika, ali jednako je moguće da ideologija može iskriviti, potamniti, sakriti ili izokrenuti osobite oblike društvenih veza* (Hodder 1982b:152).

4.4.1. Autoritativni odnos

Pokojni su podložni manipulaciji određenih grupa koje žele održati i ojačati svoj utjecaj nad drugima (Parker Pearson 1982:1010). Tako vladajuća ideologija mistificira

društvene odnose na dva načina: poricanjem nedosljednosti koje su se događale i udomaćivanjem trenutnog stanja u svoju korist (Giddens 1979:193-6.).

4.4.2. Heterogeni odnos

Odnos čimbenika različitih interesa i shvaćanja stvara društvene odnose i promjene. Stoga su u bilo koje vrijeme različite osobe kao i različiti dijelovi društva mogli pokušati nametnuti svoje ciljeve.

4.4.3. Žena kao posrednik

Još uvijek prevladava mišljenje da društvene odnose kontroliraju isključivo muškarci. Arheološko istraživanje moralo bi se usredotočiti na međudjelovanje i posredovanje muškaraca i žena unutar posebnih kulturnih i povijesnih okvira. Zadatak i cilj ove knjige je stvaranje teorije o prikazima predstavljenima u grobnim okvirima kako bismo dobili uvid u strategije korištene kroz pogreb, te kako bismo pokušali shvatiti društvene odnose unutar proučavanih groblja.

4.5. Istraživanje odnosa groblja

Unatoč nedostatku izravne povezanosti materijalnog oblikovanja i društvenih obilježja, grobni podaci i dalje su jedinstveni jer predstavljaju postupak određenih osoba pri pogrebu. Prema autorici, mi ne vidimo izravno osobu-pokojnika, već nečiji prikaz te osobe. Stoga se može pretpostaviti da su neke osobe pokopane i prikazane onako kako one same možda i ne bi odabrale. Moguće je da su pogrebi iskorišteni da bi se stvorila slika koje je idealizirana, iskrivljena, ili obrnuta od one stvarne. Budući da je pogreb važan čimbenik u stvaranju društvenog života (npr. ako umre muškarac, njegova supruga ostaje udovicom, a sin postaje glava obitelji) možemo se zapitati kako su članovi zajednice prikazani u smrti, da li se strateški običaji razlikuju od provincije do provincije, da li je rod u ritualu preslojen nekim širim pojmom kao što je to obitelj ili klasa? Autorica jasno ističe da njena studija neće odgovoriti na sva pitanja već će ukazati na svrsishodnost postavljanja takvih pitanja, da bi se što bolje razumjeli rimsko-britanski pogrebni običaji i, isto tako, arheologija mrtvih i roda. Razmatrajući rimsko-britanske ukopne rituale ova studija istražuje kako su odnosi među stvorenim rodovima mogli biti preoblikovani u vrijeme smrti, potom društvene strategije uključene u to preoblikovanje, te, konačno, kako daleko možemo pratiti vezu između životnog identiteta i njegova prikaza u smrti.

4.5.1. Odnosi među rodovima

Razlikovanje 'spola' i 'roda' uvelo je mnoge teoretske probleme u ispitivanje roda kroz pogrebne podatke, osobito u pogledu sagledavanja spola kroz spolne kategorije

skeletnih ostataka, ako spol i rod nisu jedna te ista stvar. Autorica vjeruje da se razlike 'bit/kultura (spol/rod)' mogu premostiti sagledavanjem i bioloških i društvenih uvjeta kao pridonositelja uvjetovanom identitetu roda. Nadalje, zanima je koji su to načini na koje se utjecalo kroz pogreb, te što je jedna skupina ljudi (ožalošćeni) radila drugoj (pokojni) u smrti, tj. kako je tijelo, koje ima svoju povijest, kategorizirano u smrti. Ako su žene pokapali muškarci, možda su nam ostavili prikaz idealne žene (u rimskim okvirima) i odnosa među rodovima (kao što je to očito slučaj u klasičnoj literaturi).

4.5.2. Prikaz u smrti: kasnorimski okvir

Kao što je navedeno u 3. poglavlju, prema pisanim izvorima žene su bile ograničene u svojim pravima, za razliku od muškaraca. Ako je slučaj takav i u Britaniji valja pomisliti, budući da su pogrebi javni događaji, da su i tada žene bile ograničene u izražavanju svojih osjećaja i želja glede pogrebnih rituala (i u smislu želja prema svojem pogrebu i u organiziranju tuđeg). Iako nema jasnog dokaza, izgleda da je odgovornost za organizaciju pogreba padala na muža/suprugu/nasljednika pokojnika. Kroz čitavo su Carstvo bila popularna pogrebna udruženja, pa tako Allaston-Jones pretpostavlja da su se mnoge neudane žene učlanjivale u takva *funeraticia collegia*, kako bi sebi osigurale dostojan pogreb. Žene su na nadgrobnim spomenicima uvijek prikazane kao kućanice, dok su muškarci povezani s obrazovanjem ili poslovnim identitetom. Podjela ideologije roda isto je tako vidljiva i u odabiru različitih mitova prikazanih na sarkofazima od 1. do 3. stoljeća u Rimu i provincijama. Natpisi na nadgrobnim spomenicima i njihova ikonografija također su, kao i bilo koji drugi vid pogrebnog rituala, tvorevine drugih ljudi, te se ne moraju nužno podudarati sa stvarnim životom preminule osobe. Jedan od načina kako možemo steći uvid u život pokojnika je ako je dotični ostavio oporuku o tome kakav sprovod želi. Međutim, nije sigurno da li su žene imale pravo sastavljanja oporuke, a u provincijama treba imati na umu i građansko pravo, budući da su samo rimski građani mogli sastaviti oporuku. Žena koja je prikazana kao kućanica na nadgrobnom spomeniku ili joj je u grob priloženo vreteno, možda predstavlja idealizirani lik njene kućanske uloge, a s druge strane, možda je u tim djelatnostima za života uživala, te je takav prikaz stvaran. Danas je, međutim, u takvim slučajevima iznimno teško sagledati stvarnost. Autorica smatra da je kod proučavanja pogrebnih podataka potrebno usredotočiti se na to koji se sve identiteti stvaraju u pogrebnim okvirima, koji se odnosi prikazuju, tko to radi i tko je od toga mogao imati korist.

POGLAVLJE 5.

ARHEOLOŠKI PRIKAZI TIJELA

Ovo se poglavlje bavi arheološkim prikazom tijela, uključujući i utjecaj arheologa koji rade na materijalu. Ujedno ono predstavlja i početak autoričine rasprave o društveno oblikovanom identitetu spola/roda s odabраних kasnih rimsko-britanskih groblja. Prvi dio poglavlja raspravlja o analitičkim sredstvima (pomagalima) kojima se pokojniku/kosturu određuje spol i dob, te što to znači u okvirima demografskih karakteristika, i konačno, koliko su tako dobijeni rezultati pouzdani. Drugi dio govori o tome što je osoba proživjela za života (prehrambene navike, gladovanje, stres ili povrede uzrokovane radom), a uspoređujući podatke s 4 lokaliteta, autorica dolazi do određenih rezultata. Ovisno o stupnju pouzdanosti osteološke analize, moguć je uvid u djelatnosti nekih vidova roda, tj. u vezu između stvaranja društveno oblikovanog/uvjetovanog spola/roda kroz život jedinke, te uspostavljanje takvog identiteta u arheološkoj analizi tijela.

5.1. Ustanovljavanje spola

Autorica ovdje pojašnjava svoj stav, budući da smatra da je arheološko određivanje spola ipak jedna vrsta tvorevine na koju utječu sami arheolozi.

5.1.1. Predmeti kao pokazatelji spola

Predmeti pronađeni u grobu ponekad arheolozima služe kao sredstvo pri određivanju spola. Ako je kostur loše očuvan, a kao prilog u grob postavljen mač ili nakit, pretpostavlja se da je riječ o muškarcu, odnosno ženi. Istina je da se žene i muškarci mogu povezivati s određenim tipom predmeta, ali to ne mora nužno biti tako. Iako se u većini slučajeva kosturna analiza i pretpostavke temeljene na priložima u grobu poklapaju, ipak postoje slučajevi gdje to nije tako. Zanimljivo je da je interpretacija kostura nije samo *nezdravo* (Brush 1988) već je i *gotovo apsurdno* (Henderson 1989:81). Tako je pomnijim istraživanjem čuvenog groba princeze iz Vixa, bogatog željeznodobnog ukopa, unatoč tome što je riječ o biološki ženskoj osobi, grob interpretiran kao ukop ratnika transvestita (Arnold 1991; Nelson 1997). Prema tome, arheološko djelovanje ovdje je jasno utjecalo na preoblikovanje spola i roda. Autorica duboko sumnja u kulturnu interpretaciju spola, stoga u daljnju raspravu nisu ušli oni grobovi koji su označeni kao '(muški) ili 'muški?'. .

5.1.2. Što je spol?

U pogledu ovog pitanja autorica se uglavnom oslanja na radove Laqueuera (1990) i Nordbladha i Yatesa (1990) koji spol smatraju posljedicom okolnosti. Dakle, ne postoje

samo 'muškarci' i 'žene', već je prisutan čitav niz različitosti između te dvije kategorije. Stoga se postavljaju dva pitanja: prvo, na koji način društvo prihvaća spol?, i drugo, koliko je točna pretpostavka da fizički ostaci tijela trebaju biti spolno polarizirani?. Kao što je već više puta istaknula, spol i rod nisu sasvim identični, niti su savim odvojeni. Biološki spol tijela dio je stvarnih uvjeta kroz koje se stvara identitet roda. Identitet roda pojavljuje se kroz način na koji je spolno određeno tijelo živjelo u biološkim, materijalnim i kulturnim uvjetima, kao parametrima života, a u smrti ovo preoblikovanje preuzimaju osobe koje se brinu za pogreb. Statistički značajne promjene u postupku prema tijelu kojem je određen spol tako mogu pomoći u razlikovanju prikaza identiteta roda i odnosa u pogrebnom okviru.

5.1.3. Određivanje spola kosturnim ostacima

Osteološko određivanje biološkog spola zasniva se na pretpostavci da određene fizičke karakteristike pokazuju razlike između muškaraca i žena, te da se one ne mijenjaju kroz vrijeme. Međutim, autorica smatra da nijedna tehnika nije nepogrešiva, te da s vremenom može biti osporena. Da bi se kosturu odredio spol, arheološka praksa očekuje da on uđe u jednu od dvije kategorije i s tom namjerom su tehnike i razvijene. Svaka populacija pokazuje određene stupnjeve različitosti u većini morfoloških osobina. Neki kosturi mogu imati i 'muške' i 'ženske' osobine, a nedostatak jasno označenih spolnih pojava možda je bio svojstven nekim ljudima kroz čitav njihov život. Na ovdje istraživanim grobljima kriteriji za određivanje spola su bili sljedeći: morfologija, kranijalne osobine (gdje je to bilo moguće), te ponekad veličina i robusnost. Npr. veličina i robusnost kostiju nije se pokazala nepogrešivom metodom i autorica se nada da će jednom DNA analiza postati dostupnom i uobičajenom.

5.2. Utvrđivanje starosti

Određivanje starosti važno je jer su kulturno neke dužnosti i/ili djelatnosti povezane sa starošću, te stoga utječu na gradnju identiteta, jednako kao i roda. Na 4 odabrana lokaliteta starost se određuje na temelju fiziološke starosti kroz faze razvojnih promjena na kostima i zubima, a osobito kalcifikacije zubiju (Schour i Massler 1941; Hunt i Gleser 1955; Moorrees et al. 1963b; Demirjian et al. 1973; Merchant i Ubelaker 1977.), te stupnja sraštenosti epifiza. Kod odraslih točnost procjene je 80% (Molleson 1993:207). Određivanje starosti prema pubičnoj kosti isto je tako upitno, budući da kod nekih osoba ona zarasta brže pa se mogu doimati starijima nego što doista jesu. I degeneracija kičme može navesti na pomisao da je riječ o osobi starije dobi, međutim na takvo oštećenje djeluje i priroda posla koji je osoba obavljala. Nešto bolja analiza je ona što prati promjene koje donosi starost na kortikalnoj mikrostrukтури kosti, budući da se ta kost neprestano remodelira za trajanja života, te da se s godinama povećava broj osteona, a smanjuje pr-

votna kost (Jowsey 1960; Currey 1964). Najbolje rezultate daje kombinacija ovih metoda, tj. 80-85% točnosti, a greške su unutar +/-2 i +/-5 godina i sada ovisi o autoru koje će vrijednosti upotrijebiti. Na groblju Poundbury analiza pubičnih kostiju dala je više rezultate nego analiza zubiju, stoga je Molleson (1993:210) kalibrirao zubne nalaze. Autorica smatra da je upravo tu vidljivo na koji način arheolozi djeluju na dobivene rezultate. Dodatno mjerilo za određivanje starosti, koje svakako treba uzeti u obzir, razmještaj je grobova, odraslih i dječjih, i što se tiče zemljišta i veličine groba.

5.3. Demografska struktura

Jednom kad su pojedinačnim kosturima određene starost (uglavnom +/- 5 godina) i spol, sljedeći korak u arheološkom preoblikovanju roda je ustanovljavanje stupnja smrtnosti prema dobi i spolu. Međutim, istraženi grobovi ne predstavljaju čitavu populaciju, već su radije njen uzorak. Npr. u Rimu je izlaganje novorođenčadi bilo legalno, a dijete starosti do 40 dana bilo je izuzeto iz zakona. Stoga mu je bio zabranjen pokop unutar granica groblja. Na grobljima Lankhills i Butt Road spol nije mogao biti određen za 31,3%, odnosno 33,3% jedinki. U Poundburyju nije određeno samo 2,6% kostura, a u Bath Gateu 17,1%. U Bath Gateu i Butt Roadu najviše osoba oba spola umro je u srednjoj dobi, dok je u Lankhillsu i Poundburyju više mlađih odraslih osoba. Veći postotak mlađih odraslih žena često je vezan uz smrt pri porođaju, dok je u Poundburyju situacija upravo suprotna. Broj kostura mladenačke dobi u Poundburyju (Molleson 1993:172) i Lankhillsu je očekivan, tj. oko trećine ukupnog broja. Nasuprot tome, u Bath Gateu ih je 17,4%, otprilike jednako kao u Butt Roadu. Dakle, ili se nešto prilikom analize propustilo primijetiti ili je mnogo djece pokopano na nekom drugom mjestu. Nemogućnost usporedbe podataka nužno povlači pitanje jesu li podaci rezultat korištene metode određivanja starosti ili oni odražavaju vrlo dinamičnu i nestalnu demografiju kasnorimskih urbanih populacija. Jasno je jedino to da podaci pokazuju regionalno kolebanje u smrtnosti, ali procjena o tome ostaje na arheologu.

5.4. Analiza povijesti tijela

Prehrambene navike, bolest, trauma (ozljede), i određene djelatnosti i običaji mogu na kostima ostaviti tragove, te prema njima možemo donekle rekonstruirati život pokojnih. Budući da se rod stvara kroz način na koji ljudi djeluju/rade, razlike među spolovima mogle bi biti pokazatelji o različitim postupcima i načinu života.

5.4.1. Prehrambene navike i znaci stresa

Većina studija o patološkim posljedicama načina prehrane usredotočena je na zubnu patologiju budući da način prehrane utječe na osobite bolesti zubiju i čeljusti. Učestalost karijesa u Butt Roadu (3,9%) i Bath Gateu (0,1%) relativno je niska u usporedbi s

drugim lokalitetima, dok je u Poundburyju osobito visoka (15,8%), a i sve je češća što je osoba starija. Hipoplazija cakline pokazuje lošu/dobru prehranu i ne ukazuje na to da su u pogledu prehrane postojale razlike među spolovima. Raspon u visini za žene i muškarce na ispitivanim grobljima je ujednačen (Tabla 4.).

5.4.2. Stres vezan uz rad/djelatnost

Opetovano ponavljanje nekih pokreta ostavlja trag na kostima. Različite prilagodbe kostura mogu rezultirati iz uzorka jedinstvene djelatnosti, dok brojne različite djelatnosti mogu prouzročiti isti tip ozljede. Većina stresa vezanog uz rad očituje se na osteoartritozi kičme i osteofitozi. Te su bolesti pokazatelji teškog fizičkog rada kroz čitav život i postoje određene razlike u učestalosti te pojave kod muškaraca i žena. U Bath Gateu je učestalost te pojave među spolovima gotovo izjednačena. Muškarci su češće oboljevali u lumbalnom dijelu (nošenje teških tereta) dok je kod žena oboljenje češće u cervikalnom dijelu (nošenje tereta na glavi), kao što je to slučaj u Butt Roadu.

5.4.3. Ozljede

Patološki pokazatelji traumatskog stresa, uključujući tjelesne povrede ili rane, omogućuju vrlo značajan uvid u način života što se tiče djelatnosti, slučaja nasilja, životnog okruženja i ekonomije. Kod većine antičkih populacija povrede su češće kod muškaraca (Roberts i Manchester 1995), a patologija na ovdje istraženim grobljima je u skladu s rečenim (Tabla 11.) Pregledom stresa vezanog uz djelatnost vidljivo je da su muškarci radili teže fizičke poslove od žena.

POGLAVLJE 6.

STVARANJE BAZE PODATAKA

Glavni cilj analize podataka unutar ove knjige je pojašnjavanje bilo kojih očitih statističkih različitosti u pogrebnom postupku tijela kojemu je određen spol. Tijelo je ovdje sredstvo istraživanja tipova prikaza stvorenih u pogrebnom ritualu. Autorica se suočila s velikim brojem podataka različitog karaktera (3168 grobova), te je zbog njihove preglednosti baza podataka najjednostavnije i najelegantnije rješenje, a napravljena je u programu Microsoft Access, verzije 2.0.

6.1. Ustroj baze podataka

Baza je podijeljena u 11 dijelova (sl. 1): detalji groblja (ime, lokacija, literatura); detalji pojedinog dijela groblja. Zatim slijede 4 podskupine: grobni detalji, lijes, kostur i predmeti priloženi u grob. Slijede 2 podskupine: ostaci tekstila i podaci o ograđenom dijelu (grob). Na sl. 13. su prikazane sve moguće povezanosti glavnih kategorija.

6.1.1. Podaci o grobu (sl. 14)

U formular se upisuje prostorni smještaj, broj groba, ime dijela groblja (ako postoji), datacija, status iskopavanja (da li je u potpunosti iskopano i sl.); opis groba i njegov smještaj.

6.1.2. Podaci o lijesu (sl. 15)

Tabela se dijeli na dvije skupine. U prvoj se bilježi ime groblja, broj groba, te podaci o samom lijesu, dok se u drugoj grupi bilježe dokazi o postojanju lijesa (čavli, ostaci drveća). Uz ove dvije skupine tu je i kategorija opreme lijesa.

6.1.3. Podaci o kosturu (sl. 17)

Ova je tabla podijeljena u tri dijela: podaci o kosturu (br. groba, spol, dob, kriterij određivanja dobi tj. novorođenče, dojenče, dijete, adolescent, mlađa, sredovječna i starija odrasla osoba), zatim položaj tijela (položaj glave-istok, zapad itd; da li je tijelo ispruženo ili je u nekom drugom položaju, da li je dekapitirano, stanje očuvanosti tijela), te konačno ispremiješani ljudski ostaci (eventualno kost iz nekog drugog groba i o kojoj je kosti riječ).

6.1.4. Predmeti vezani uz grob (sl. 18)

Tabla 18 podijeljena je u tri dijela: opis (broj groba, o kakvom predmetu je riječ, opis predmeta, stanje), smještaj (u odnosu na grob i na tijelo), te detaljni podaci o predmetu, ako se on, naprimjer, sastoji od nekoliko dijelova. U dijelu table gdje se upisuju podaci o smještaju je i kategorija ?Prilog. Ovdje se razmatraju predmeti za koje je upitno da li su namjerno položeni u grob. O'Shea (1984:24) grobne nalaze dijeli u tri grupe: namjerno stavljene predmeti - oni čije je prilaganje imalo određenu namjeru i značenje, usputni predmeti - npr. dugmad, te slučajni, npr. kosti životinja koje su mogle upasti/ući u grob.

6.1.5. Ostaci tekstila (Dodatak 3) Rubrika *tekstilni ostaci* uspostavljena je ne bi li se ustanovilo da muškarci i žene nose različite tipove tkanine (svila, vuna, koža). Upisuje se tkanje, opis te mogući izgled komada tkanine.

POGLAVLJE 7.

ANALIZA POGREBNOG PROCESA

Ovo poglavlje predstavlja rezultat statističke analize varijacija pri grobnom postupku s tijelima određenog spola. Statistički značajna varijacija u postupanju s mrtvima na osnovi spola i/ili spola i dobi pokazatelj je izdvajanja muškaraca ili žena i tada možemo

znati na kojem je stupnju (ili stupnjevima) pogrebnog procesa rod prepoznat, te kada se na njega djelovalo.

7.1. Primjena analize

Analiza je ograničena na spolno određene kategorije odraslih (mlađih, sredovječnih i starijih). Podaci s groblja Poundbury složeniji su od onih s drugih groblja budući da je Poundbury jedino kasnorimsko groblje u Britaniji koje pokazuje prostornu podijeljenost prema tipu groba (Woodward 1993:219). Stoga je analiza tog groblja provedena na 2 razine: groblja kao cjeline, te pojedinačno svake od 4 grobne cjeline. Primjer statističkog izračuna prikazan je na slici 19. *Stvarni* zbroj predstavlja izračun iz baze podataka, dok *očekivani* prikazuje zbroj kakav bi se moglo očekivati na tom groblju kad ne bi bilo različitih postupaka prema određenom spolu.

7.2. Odabir položaja groba i priprema grobne rake

Na ovom stupnju analiza pogrebnog tijeka počinje razmatranjem odabira smještaja groba i mogućim varijacijama prema prostornom razmještaju grobova i njihovom povezanosti s grobnom strukturom, osobama u drugim grobovima, te rasporedom grobnih raka. Istraživanje tako pokazuje da se populacije s grobalja Butt Road, Poundbury i Bath Gate nisu dijelile prema spolu (sl. 20-23) ili spolu i dobi (sl. 24-27). Na groblju Lankhills (sl. 28-29) isto tako izgleda da razlike nije bilo, jedino se primjećuje nešto veći broj muškaraca pokopanih istočno od jarka F12. Međutim, kronološki neke razlike ipak postoje na određenim dijelovima groblja. Clarke (1979:126) primjećuje da su u ranom 4. stoljeću zapadno od jarka F12 pokopani muškarci, dok se kasnije taj postotak okreće u korist žena. Područje istočno od F12 isto tako pokazuje da je više muškaraca nego žena. Dakle, pokazuje se da je spol važan u odabiru smještaja groba. Clarke (1979: 189-190) još dodaje da su grobovi podijeljeni u *skupine* muškaraca i žena. Prisustvo osoba suprotnog spola unutar skupina objašnjava kronološki: muškarac je pokopan u žensku skupinu ili prije nego je grupa bila uspostavljena ili nakon što više nije bila prepoznatljiva. Groblja Lankhills i Poundbury pokazuju određenu grobnu strukturu. U Lankhillsu je riječ o pravokutnim ogradama. Tri su osnovna obilježja ograđenih ukopa, a tiču se smještaja povezanih grobova: središnji, oni na presjecištu i oni smješteni na ulazu. Na grobljima Lankhills i Bath Gate nema osobitosti u pogledu da dvije osobe dijele isti grob, dok se isto ne može reći za neke ukope u Poundburyju i Butt Roadu, gdje je izbjegnuto remećenje postojećeg reda ukopavanja. Što se tiče osobitosti u pogledu redova grobova, one se pojavljuju jedino na groblju Poundbury (Tabla 7) gdje je više muškaraca okrenutih sjever-jug (Tabla 8). Usmjerenost rake je vjerojatno nametnuta orijentacijom tijela, tako da položaj glave postaje dijelom smještaja groba. Isto je tako moguće da je obilježavanje grobova s glavama 'na

istom kraju bilo povezano s urednošću ili općenito održavanjem reda na groblju. Oblik rake (pravokutni, trokutasti, ovalni ili nepravilni) isto tako ne pokazuje osobitosti u pogledu spola. Međutim, u Lankhillsu stranice rake kod žena su zaglađene, dok kod muškaraca nisu. Dubina rake s obzirom na spol pokazala se različitim jedino na groblju Poundbury (tabla 11 i 12), gdje muškarci imaju veće i dublje ukopane rake. Dakle, analiza grobnog smještaja i pripreme rake pokazala je da su na različitim grobljima prevladavale različite strategije. Na groblju Butt Road i Bath Gate isticanje spola je jedva vidljivo. Na groblju Lankhills i Poundbury spol i spol i dob su bili važan čimbenik, ali se pokazuju na različite načine. U Lankhillsu je to položajno razlikovanje, te zaglađivanje unutrašnjih stranica rake, dok je u Poundburyju razlikovanje izraženo u povezanosti s grobnim grupama, redu grobnih raka, te dimenzijama i oplatnim materijalima.

7.3. Izbor lijesa ili kovčega

Na jednom stupnju pogrebnog procesa odlučuje se da li ili ne smjestiti tijelo u određenu vrstu lijesa. Čak je 92% odraslih u Poundburyju imalo neku vrstu lijesa, 95% u Butt Roadu, te 83% u Lankhillsu, a samo 20% u Bath Gateu što je možda rezultat izrazitog korištenja groblja i tako poremećenog sadržaja groba (čavli). Nema različitosti ni na jednom groblju u pogledu muškaraca i žena.

7.4. Položaj tijela

Položaj tijela nije bio povezan sa spolom i dobi pokojnika, osim na groblju Butt Road. Na spomenutom groblju različitosti su primjetne tek kad se statistički obradila i kategorija grobova kojima je spol određen, ali nije pouzdan. Tako je više starijih odraslih žena položeno s lijevom rukom savijenom pod pravim kutom i ispruženim nogama, a glavom okrenutom nadesno, dok je više sredovječnih odraslih muškaraca imalo savijenu lijevu nogu. Groblje Poundbury jedino je gdje se ustanovljuje standardni položaj ruku, nogu i kombinacije 4 uda, tj. različiti spolovi dijele jednake položaje, a jedino sredovječni odrasli muškarci imaju neobične tj. nestandardne položaje ruku i kombinacije 4 uda. Na groblju Lankhills značajno je veći broj žena, osobito mlađih odraslih, pokopano sa sva 4 uda ispružena, a značajno veći broj mlađih odraslih muškaraca je položen slično, osim što imaju savijenu desnu ruku.

7.5. Izbor položaja grobnih priloga

Izbor i položaj grobnih priloga može se podijeliti u dva osnovna stupnja: upotreba predmeta da bi se tijelo odjenulo i ukrasilo (ostaci odjeće, obuće, pojas nakit), te smještanje predmeta uokolo tijela.

7.5.6. Uključivanje grobnih priloga/predmeta

U pogledu grobnih priloga zabilježena je regionalna različitost. Na groblju Bath Gate samo je 2,78% kosturnih ukopa (za razliku od ukopa općenito i kenotafa) imalo priloge, na Poundburyju 8,66%, na Butt Roadu 9,73%, a na Lankhillsu 56,03%. Postoci ukopa spolno određenih odraslih osoba prikazani su na Tabli 45. Nema statistički značajne različitosti što se tiče prisutnosti priloga povezanih sa spolom ili spolom i dobi na grobljima Lankhills i Poundbury, a uzorak s preostala dva groblja je premalen i nije bio uključen u statističku procjenu.

7.5.2. Izbor i položaj osobitih kategorija predmeta

Ovdje su u obzir uzete sljedeće kategorije: životinjski ostaci, novac, oprema, osobni ukrasi, toaletni pribor, posuđe i klinovi/čavli, a za groblje Lankhills još postoji i kategorija rasonoda (igračić komplet u grobu mlađeg odraslog muškarca). Iako su uočljive razlike u pogledu izbora određenih predmeta za određeni spol, broj samih predmeta je malen. Što se tiče prilaganja životinjskih kostiju i novca na Lankhillsu nije uočena razlika u pogledu spola ili spola i dobi. U pogledu opreme, ona različitog karaktera uglavnom je povezana s muškarcima, dok se tekstilna oprema isključivo pojavljuje u ženskim grobovima. Osobni ukrasi kao opća kategorija ne pokazuju različitosti, dok se ne podijele na podskupine nakita i pojaseva. Tada primjećujemo da pojaseve nose isključivo muškarci, a nakit žene. (Tabla 48.) Kategorija nakita dijeli se na 4 podskupine: narukvice, fibule, prstenje i ogrlice, a njihova upotreba je pokazala različitosti u pogledu spola. Tako su narukvice nosile isključivo žene, a fibule muškarci. Smještaj tj. položaj nakita uz tijelo nije pokazao različitosti u smislu posebnog isticanja muškaraca i žena. Toaletni pribor (češljevi) su pronađeni uglavnom u ženskim grobovima. Posuđe je nađeno u 35 grobova i nije osobito vezano uz spol. Međutim, značajnim se pokazao položaj u odnosu na lijes (ne tijelo), budući da je uglavnom kod muškaraca posuđe nađeno izvan lijesa.

Na groblju Poundbury polaganje životinjskih kostiju nije otkrilo posebnosti vezane uz spol. Novac je nađen samo na glavnom groblju. Isto tako nema posebnosti u odnosu na spol. Prilaganje opreme bilo je povezano sa spolom (T. 55) i spolom i dobi (T. 56) na čitavom groblju, a na glavnom groblju sa spolom (T. 57). Sva oprema, i miješana (noževi, škare) i tekstilna (vreteno, igle,) povezana je isključivo sa ženama. Kategorija nakita ne pokazuje različitosti u pogledu spola i spola i dobi. Žene su češće imale toaletni pribor, a riječ je o češljevima i jednoj pinceti. Na čitavom su groblju pronađene samo 4 posude koje ne govore o osobitoj povezanosti sa spolom ili spolom i dobi.

7.5.3. Položaj predmeta bez obzira na tip

Položaj predmeta nije se pokazao značajnim u pogledu povezanosti sa spolom ili spolom i dobi.

7.5.4. Položaj mnogostrukih predmeta

Položaj mnogostrukih predmeta nije se pokazao značajnim na groblju Lankhills, dok je na groblju Poundbury pronađen kod značajno većeg broja odraslih mlađih žena (T. 59-60). Iako nema značajnih razlika u pogledu nakita i novca u smislu razlikovanja spolova, samo su ženski ukopi imali više od jednog komada nakita, a samo su muški ukopi imali više od jednog komada novca. Objе kategorije pokazuju se važne kod mlađih odraslih osoba.

7.5.5. Položaj predmeta unutar/izvan lijesa

Predmeti nisu povezani samo s tijelom, već su povezani i s ožalošćenima, žalovanjem i pogrebnim ritualom. Stoga predmeti u lijesu ne moraju nužno prikazivati istu osobu kao oni izvan lijesa. Na groblju Lankhills predmeti položeni unutar lijesa ne pokazuju nikakve posebnosti u pogledu spola i/ili dobi. Na groblju Poundbury jedino izbor opreme pokazuje posebnosti prema spolu (kod žena). Međutim, kada uzmemo u obzir predmete izvan lijesa pokazuju se zanimljiva obilježja. Prvo, izgleda da postoji veza između predmeta izvan lijesa i spola i dobi na groblju Lankhills (T. 66), budući da je taj ritual povezan s muškarcima starije odrasle grupe. Ova teza poduprta je činjenicom što su ti predmeti drukčijeg tipa od onih u lijesu. Izvan lijesa se prilagalo meso (perad) i druge namirnice (npr. jaja), kao i hrana u posudama, te vjerojatno cipele. Zanimljivo je da je i na groblju Poundbury situacija vrlo slična. Prilaganje hrane vjerojatno je povezano s gozбом na grobu. Veći broj ukopa muškaraca kod kojih su nađeni životinjski ostaci možda ukazuje na to da su gozbe uz grob češće povezivane s muškarcima nego sa ženama (T.67-68).

7.6. Postupanje s površinom groba

Jednom kad je tijelo/lijes s pripadajućim prilozima položeno i kad je raka zatrpana, konačni stupanj ukopnog rituala arheološki dostupan je uređenje grobne površine, te postavljanje određenih oznaka. Nažalost ni na jednome groblju nije pronađen nadgrobni spomenik, a jedino je na Poundburyju i Bath Gateu primijećeno postojanje zemljanog humka. Uspravne grede/daske, kamenje ili opeke kao grobne oznake nađene su kod 4 ukopa odraslih osoba u Butt Roadu i kod 2 u Lankhillsu.

7.7. Proces kremiranja

Kremiranje je vjerojatno slijedilo iste stupnjeve pogrebnog procesa kao i inhumacija.

7.8. Zaključak

Na osnovno pitanje, da li je rod vidljiv i ako jest, na kojem stupnju procesa postaje vidljiv, autorica je uspjela odgovoriti kroz iznimno opširan statistički prikaz. Dakle, rod

je na nekim od odabranih groblja vidljiv. Isto tako odnosi među rodovima variraju od groblja do groblja, ali su različiti i stupnjevi unutar pogrebnog procesa na kojima spol postaje prepoznatljiv. Stvaranje prikaza roda izgleda nije bilo značajno na Butt Roadu i Bath Gateu. Isticanje spolnih obilježja najprisutnije je na Poundburyju, osobito kod pripremanja grobne rake. Na Lankhillsu je rod izgleda najutjecajnije čimbenik pri pogrebnom postupku, a prisutna je i spolno određena podjela prostora groblja.

POGLAVLJE 8.

PREGLED

Ovo pregledno poglavlje u uvodu daje dosta sabijen sažetak čitave knjige kroz prizmu roda kao vidljivog, ali i uporno zanemaranog obilježja groba. Stoga ona jasno otkriva da je rod značajan čimbenik kod organiziranja groblja i pogrebnih rituala. Objasnivši mjesto roda kao mogućeg i varirajućeg čimbenika pri organizaciji pogrebnih rituala ova studija je postavila i nekoliko važnih pitanja. Prvo, da li je na ovim grobljima vidljivo djelovanje na različitim razinama? Drugo, ako je istina ono što pokazuju grobni podaci, a to je da rod nije bio osobito značajan na grobljima Butt Road, Bath Gate i Poundbury, da li možda postoje neki drugi odnosi koji su značajni na tim grobljima? I konačno, zbog čega je postupak prema tijelima kojime je određen rod toliko značajan u Lankhillsu? Na ova pitanja autorica će odgovoriti kroz sljedeća potpoglavlja.

8.1. Djelovanje na različitim razinama unutar groblja

Groblja su ipak na određenoj razini bila vođena administracijom i birokracijom, vjerojatno čak i u pogledu smještaja samog groba. Stoga se može pretpostaviti da je sjećanje na pokojnika bilo osobnije u ranijoj fazi pogreba kada veći utjecaj imaju ožalošćeni (izbor lijesa, položaj tijela, prilozima), nego pri postupku sa spolno određenom osobom unutar samog groblja, na što je moguće utjecala birokracija. Međutim, ovdje obrađeni podaci, osobito s groblja Lankhills i Poundbury gdje je rod bio posebno istaknut i važan, pokazuju da su se stupnjevi prepoznavanja roda događali i u dijelovima rituala za koje se brinu službenici (npr. kopanje rake) i u onom dijelu za koji se brine obitelj/ožalošćeni.

8.2. Alternativni vidovi odnosa

Kako je već rečeno, odnosi među rodovima nisu prepoznati na grobljima Bath Gate, Butt Road i Poundbury. Stoga je potrebno pronaći neki drug vid odnosa, kao npr. društvene kategorije, obiteljske veze ili građanski ponos.

8.2.1. Stvaranje statusnog identiteta

Philpott (1991: 228-232) ističe da se status pri pogrebu može odrediti na 4 glavna načina: kvalitetom i kvantitetom grobne opreme, posebnim obilježavanjem groba, posebnom vrstom lijesa (olovni, kameni sarkofag) te posebnom opremom tijela samog kao što je npr. gipsani/žbukani pokrov tijela. Bogatstvo grobne opreme do 3. stoljeća opada na svim grobljima, osim na groblju Lankhills. Općenito nema puno dokaza o iskazivanju društvenog statusa ni na jednom od spomenutih groblja.

8.2.2. Stvaranje obiteljskog identiteta

Preslojavanje roda obiteljskim identitetom moguće se dogodilo na grobljima Bath Gate, Butt Road i Poundbury. U pogledu rasporeda ukopa, muškarci, žene i djeca su temeljito ispremiješani, a za takav se raspored često smatra da je pokazatelj obiteljskih skupina. Osim genetske analize, nijedna druga tehnika kojom se arheolozi koriste nije dovoljno puzdana za određivanje porodične povezanosti određene skupine kostura. Opet se na groblju Lankhills pokazuje posebnost, budući da postoji samo jedna grupa kojoj bi se mogla pripisati obiteljska srodnost (4 žene, 3 muškarca i 2 djeteta u jarku F6). Istospolne grupe na groblju Lankhills ne govore u prilog obiteljskim skupinama, već možda, kao što je pretpostavio Clarke (1979:190), pogrebnim klubovima, trgovačkim udrugama ili nekim drugim društvenim udrugama.

8.2.3. Izražavanje građanskog identiteta

Ustroj groblja u redove sličnih ukopa nalazimo na svim ovim grobljima osim na Bath Gateu, gdje je on poremećen intenzivnim korištenjem groblja i nepoznavanjem vertikalnog ili horizontalnog odosa među grobovima. Ponovno autorica naglašava da je takav ustroj groblja povezan s porastom moći lokalnih gradskih ovlasti koje vjerojatno u određenom pogledu i određuju kako bi groblje trebalo izgledati.

8.3. Tijelo kojem je određen rod na groblju Lankhills

Lankhills je jedino groblje na kojem je pogrebna djelatnost razlikovala muškarce i žene na nekoliko razina (npr. smještaj tijela, izbor i smještaj grobnih priloga). Postavlja se pitanje zbog čega je to tako. Prostorna podijeljenost muškaraca i žena na groblju očito je rezultat stvorene slike međuodnosa rodova, prije nego što odražava društvenu formu. Autorica je prvo bila na strani Clarkove teorije (1979.) o vojnoj prirodi groblja. Međutim, prisutnost vojnih obilježja na groblju vrlo je skromna. Još jedan razlog zbog čega je ovo groblje bilo spolno obilježeno, je mogući razvoj kršćanstva i stvaranje religioznog identiteta u pogrebnim običajima, te posebno kršćanskog identiteta. U smislu tradicionalnog shvaćanja kršćanskog groblja, Lankhills svakako ne ulazi u spomenutu shemu. Ipak, nešto

je moralo djelovati na pogrebne običaje stanovništva u Winchesteru u 4. stoljeću. Kršćanstvo je ideologija koja je mogla stanovništvo podijeliti prema rodu. Opet, nedostatak jasnih kršćanskih simbola ne ide u prilog 'kršćanskoj teoriji'. Ono što je jasno je da je na groblju kroz 4. stoljeće postojalo spolno razlikovanje u smislu pogrebnih običaja. Možda će buduća istraživanja pomoći pojasniti ovakvu situaciju.

Knjiga autorice Sarah L. Keegan, iako na relativno malom broju stranica, iznosi veliki broj podataka poduprtih relevantnom literaturom, a oslanjajući se na najsuvremenija dostignuća postprocesualne arheologije u domeni sociološkog pristupa arheološkoj građi. Opsežne statističke analize pružaju raznovrsne vrijedne podatke koji se uglavnom nisu mogli pročitati u literaturi arheologije groblja, osobito kod nas. Svakako je važan izvor spoznaja i vrijedna stečevina i u biblioteci onih koji se bave istraživanjem groblja, te ih stoga zanima arheologija groblja sa svim njenim mnogobrojnim sastavnicama.

Ljubica Perinić Muratović

* * * * *

Martin Henig, THE HEIRS OF KING VERICA. CULTURE & POLITICS IN ROMAN BRITAIN, Tempus Publishing Ltd, Stround, 2002., 160 stranica, 56 snimaka u boji, 38 crno-bijelih snimaka, 21 crtež.

Napisavši dosad dvije knjige o antičkoj Britaniji (*Religion in Roman Britain*, 1984. i *The Art of Roman Britain*, 1995.), Martin Henig je, prema vlastitim riječima, planirao objaviti i svojevrsni nastavak antičke povijesti svoje zemlje, koji bi se ticao kulture i književnosti. No, tijekom istraživanja spoznao je da su glavni akteri britanske antičke povijesti bili domaći ljudi, a ne Rimljani, vojnici i članovi uprave, kako su to sustavno prikazivali rimski literarni izvori. Stoga je treću svoju knjigu, o kojoj je upravo riječ, posvetio svojevrsnoj reviziji antičke povijesti Britanije, kaneći u njoj поближе promotriti autohtono stanovništvo južne Britanije (područja koje je, kako se tradicionalno smatra, pod rimsku vlast došlo u Klaudijevo doba), s obzirom na tu novootkrivenu ulogu koju je ono imalo u odnosu na Rim. Usporedivši svoje novo viđenje tog odsječka britanske povijesti s vađenjem kamena iz zida koji će se potom srušiti, u svom nekonvencionalnom tonu zaključuje: "Neki moji bivši učitelji i oni kolege koji na rimsku Britaniju gledaju kao na suštinski vojnu provinciju, neminovno će zaklimati glavama smatrajući to glupavim". Prepuštimo autoru da objasni i neobičan pristup toj intrigantnoj temi: "Odlučio sam se za neke vrste nov pristup u knjizi ove vrste. Uz konvencionalni akademski tekst, povremeno sam pokušao oživjeti prošlost živim ljudima, od kojih su neki poznati iz povijesti". Henig je, naime, svoju knjigu koncipirao na prilično neobičan i vrlo dosjetljiv način, kao spoj romansiranih epizoda iz britanske povijesti (utemeljenih, kako je i sam rekao, na povijesnim podacima prikupljenim iz literarnih izvora, poglavito od Strabona, Tacita i Diona Kasija)